

Négyesy László és XX. századi irodalmunk.

Írta: SIK SÁNDOR.

Négyesy László sem nagyobb műveiben, sem egyetemi előadásában részletesen s behatóan nem foglalkozott eddig XX. századi irodalmunkkal. Erre vonatkozó nézeteit csak kisebb cikkekből, bírálatokból, hírlapi polémiákból állíthatjuk össze. Nem kétséges, hogy ennek első sorban az objektív adatokkal dolgozó, higgadt történeti szemlélethez szokott irodalomtörténetíró lelkiismeretessége az oka, aki tartózkodva nézi a túlságosan közeli és ezért a történetírói tárgyiség számára nehezen megközelíthető jelenségeket és teljességgel idegenkedik a hozzászólástól olyan tényekkel szemben, amelyeket akármilyen okból nem volt ideje vagy módja egész alaposan tanulmányozni. Ezért Négyesy idevágó apróbb nyilatkozatai is inkább általános természetűek, semmint határozott ítéletek vagy részletekbe menő megfigyelések.

Elsősorban ez a tartózkodó mérték jellemzi ezeket a nyilatkozatokat. Mintha csak az alkalom kényszerének, az illetékes tudós hozzászólási kötelességének, lelkiismereti parancsnak engedve mondana ennyit is, a bővebb, alaposabb, döntőbb szót fenntartván későbbre, a témába való mélyebb elmerülés idejére. Mintha ígéretnek lennének ezek a kis megjegyzések, polémiák, levelek, amelyek egy részletesebb kritikai és nagyigényű eljövendő munkára utalnak. Egy helyen szinte ki is mondja ezt az ígéretet. A huszadik századi líra egy rövid jellemzése után ezt írja: „Mindezeket mint tényeket soroltam fel, hibáztatás és helyeslés nélkül. A bíráló méltatást más alkalomra tartom fenn”.¹

Idevágó írásainak másik jellemző vonása: az irodalom nagy, nemzeti hagyományainak tiszteletében felnőtt tudós nemes konzervativizmusa. Enemű írásainak legjelentősebbikét, a Hegedűs Loránttal folytatott Ady-polémiát voltaképpen a hagyománytisztelő, irodalmi, nemzeti és etikai érzésében sértett

¹ A magyar irodalom és költészet fejlődése. 19. 1.

ember felháborodása hozta létre, aki méltatlanul háttérbe tolva látta irodalmunk legérdemesebb nagyjait és fenyegetve a magyar ifjúság erkölcsi épségét, ezért érzi kötelességének fellépni a veszedelmes jelenségek ellen. Ez a hagyománytisztelet azonban nem teszi sem egyoldalúvá, sem elfogulttá. Nem esik bele a modern irodalmi jelenségek némely bírálójának abba a tévedésébe, hogy kizárólag, vagy majdnem kizárólag csak etikai, tehát esztétikán kívüli szempontból teszik mérlegre az új irodalom alkotásait. Még a politikai szempontokat is csak „esztétikai hangnembe átírva“ akarja érvényesítve látni.² De nem lesz elfogulttá sem; pl. energikusan ellene mond annak a közkeletű felfogásnak, amely a háború után következő bajainkért egyoldalúan Budapestet teszi felelőssé.

Ez a higgadt, fegyelmezett, kiegyensúlyozott magatartás jellemzi polémiáinak hangját is. Távol minden személyeskedéstől, heveségtől, magamegfeledkezéstől, eszmékért küzd, érvekkel harcol, és ellenfelének személyét még ott is kiméli, ahol a felháborodás pátosza szól belőle. „Hegedűs Loránt nagy képességeit és lobogó magyar lelkét jobban tisztelen és becsülöm, — írja — semhogy egy elszólásáért nyilvánosan meg akartam volna támadni.“³

A legnevezetesebb idevágó helyet *A magyar irodalom és költészet fejlődése* c. tanulmányában találjuk, amelyet a Magy. Tud. Akadémiának 1925 nov. 3-i ünnepi ülésén mutatott be és 1926-ban az Akadémia kiadásában külön füzetben is kiadott. Ennek az értekezésnek végén tömör általános jellemzést ad huszadik századi költészetünkről. „A század elején — írja — jött egy mozgalom új költői evangélium ígéretével, sok újszerűséggel és szokatlan sajátossággal, és főképviseelőjét a várt költői tüneménykép mutatta be. Az irodalom és a közönség egy része vonakodott az új mozgalmat az igazinak elfogadni és főalakjában nem ismert rá arra, akit várt. Ellenben a közönség másik része az új, költői hatásokra való vágyában kész szívvel fogadta az új irányt, kielégítve látta várakozását, és meghajolt a fanatizmus előtt, mellyel a kritikai propaganda ezt az irányt terjesztette. Hozta ez a költészet a Baudelaire és a Verlaine dekadenciáját, ezeknek és a német *Blätter für die Kunst* körének szimbolizmusát. Tagadta a nemzeti szellemet és hadat

² Kritika és irodalomtörténet. 28. I.

³ Irodalmi valutarontás. 9. I.

üzent a hagyományoknak. A közéleti ihletet általában megvetette, az egyéni lelkiség különlegességeinek elemző rajzában keresett új értékeket. Annak is főleg egy irányát, a beteges lélekállapotok önanalízisét adta szombolista lírájában. És hívei főleg artisztikus hatásokra törekszenek, a l'art pour l'art elvi alapján állanak. Az érzelemnek világos és érthető gondolatsorral való ábrázolását kerülik, és egymást a mozgóképek gyorsaságával felváltó szimbolumokban közlik a hangulatokat. Főszeközük a szimbolizmus és a nyelv zeneisége, amelynek azonban eddigi ritmikai útját elhagyják és hanghatással, hangszimbolikával dolgoznak, mintegy a zene egész hanghatását akarják a költői nyelvből kicsalni, még pedig a nyelv hangtestéből, a tartalom jelentőségének lefokozásával vagy zenei általánosságra szublimálásával.⁴ Ez után a jellemzés után kiemeli, hogy ezt a mozgalmat nem lehet egyenesen az új költészetnek nevezni, nem uralkodik egyedül, él és virágzik mellette egy másik „nemes és ép gyökerű, nagyértékű magyar költészet” is, mely új sarjakat is hajtt, azután elismeri, hogy az új mozgalom is közelében van a „nemzeti alap”-hoz. Végül így fejezi be az új irodalomról szóló részt: „Ha a szimbolizmus iskoláját ki kell járni a magyar lírának, ám járja ki, tanuljon abban is, amit lehet és gyarapodjék tőle. De ne higgye, hogy ez az egyedül üdvözítő művészi dogma. És ne higgye, hogy mivel őszinte fanatizmussal terjesztik, kétségtelenül ez marad a jövő költészete. A művészet és a költészet annyi, egykor nagy rajongással felkapott divatot látott letűnni, hogy jogosult tartózkodással nézhetünk a rajongók fanatizmusára.”⁵

Más oldalról érinti a bennünket érdeklő tárgykört Pintér Jenő nagy irodalomtörténeti kézikönyvéről írt nagyszabású kritikájában, a *Kritika és irodalomtörténet* c., az Egyetemes Philológiai Közlöny 1923-i 7–10. füzetében megjelent és 1924-ben külön is kiadott tanulmányában. Ennek 28–29. lapján a tárgyalt munkának a *jelenkorra* vonatkozó részével foglalkozik. Itt mindenekelőtt kifejezést ad annak a véleményének, hogy bár „azokról az írókról, akik tudva politikai tendenciát szolgáltak, nem lehet a politikai szempont mellőzésével beszélni”, mégis vigyázni kell, — „ha még úgy erőt vesz is rajtunk a hazafias fájdalom és felháborodás” — hogy frazeolo-

⁴ A magy. irod. és költ. fejl. 18. 1.

⁵ U. o. 19–20.

giánk megmaradjon a tudományos kritika körében. Érdekesen szól hozzá a kor történeti háttéréről rajzolt képhez és egyoldalúnak találja a *Budapest szomorú szerepe* c. fejezetet. „A mű nem szólott Budapestnek, mint szellemi tűzhelynek jótékony szerepéről. Nem beszélt el, hogy Budapest részben törzspolgársága érdeméből is hogyan magyarosodott meg és hogy megnyit áldozott is a magyar kultúrára... A baj nem annyira Budapestben van, mint egész közszellemünkben, mely újabb (de nem egészen új) időben mindinkább elvesztette egységét, s a nyelvileg megmagyarosodott népelemeket, a népből értelmiségi, kereskedelmi és ipari kultúra által felhozott tömegeket nem tudta egységes nemzeti eszmények tiszteletébe és szeretetébe szoktatni, illetőleg ott megtartani... Politikai életünk elfajulása már az 1890-es években végzetes arányt öltött. Idegen eszmények kizárólagos kultusza, minden hazainak csekélylése régen és más körökben is megvolt. ...Önbizalom hiánya, kishitűség, társadalmi léhaság aláásta irodalmunk eredetiségét is. Nem volt elég eredeti alkotó lendület. Adyék is Párisból hozták az új formákat. A lengyel zsidóság azért járulhatott a szellemi egyensúly fölbillenéséhez, mert nem volt egységes erős magyar közműveltség és ízlés. Nagy nemzetközi eszmeáramlatok is ostromoltak bennünket, melyeket nem dolgoztunk föl kellőleg“.⁶ Végül újra hangsúlyozza, hogy „az okok feltárása és az újabb fejlődési folyamat leírása többoldalú figyelmet kíván“.⁷

Az új irodalom legjelentősebb problémájához, az *Ady-kérdéshez* szól hozzá abban a polémiában, amelyet Hegedűs Loránttal folytatott a Pesti Hírlap 1926-i évfolyamában, és amely színtén megjelent külön füzetben is. (*Irodalmi valutarontás*. Reális és túlesapongó Ady-kultusz. Levélváltás H. L.-tal. Budapest, 1927.) Folyóiratunk majdnem egész terjedelmében közölte (1927., a 159. l.-tól). H. L. „túlesapongó Ady-kultusz“-ával szemben Négyesyt mindenekelőtt nem Ady méltánylása bántja, hanem „a kisebbités legnagyobb költőinkkel szemben“. Mikor H. Adyt Petőfi után legnagyobb költőnknek mondja, „ezekben a szavakban olyan inzultus van, hogy többeket ne említsek, például Vörösmarty ellen, amit ez a titán, aki minden magyar költő számára nyelvet teremtett és a képzelet szabadságának már Petőfi előtt addig ismeretlen világokba nyitott utat, nem

⁶ Kritika és irodalomtört. 28. l.

⁷ U. o.

érdemelt meg“. Az ilyen eljárás „mérhetetlen következményekkel járhat a magyar közízlésre és a magyar költészet jövőjére nézve“. De igazságtalanság is ez a rangsorozás. Különben Ady világnézete is olyan, hogy ajánlásában „nem ártana egy kis tartózkodás“. H. egyébként nem okolta meg ítéletét esztétikailag sem. Nagy költőket összeméretezni nagyon nehéz, mert „mindegyik egész külön világ, mindegyikben más értékfajok jelennek meg és más-más arányokban vegyülnek. Vannak, akik például Vörösmartyban százszor oly gazdag érzelemvilágot és százszor annyi esztétikai szint találnak, mint Adyban“. Mások Jókait fogják Ady elé helyezni. Végre is „így nem lehet elbánni a magyar költészettel. A mi nemes valutáink hitelét ne ingasuk meg egy-egy hatásos kiszólás kedvéért“.⁸

A második levélben Vörösmartynak újabb oldalról való szerető értékelése mellett („A Csongor és Tündében van annyi költészet, filozófia, sugár, édesség és báj, amennyit egy csomó „modern“ költőben együttvéve sem találni“) egy új szempont merül fel: a külföld ítélete, amelyre H. hivatkozott. Csakhogy annak a külföldnek véleménye, amely pl. jobban ismeri Leungyel Menyhértet, mint Katona Józsefet, nem lehet irányadó írónk megítélésében.⁹

A harmadik levél H.-nak azzal a cikkével vitatkozik, amelyet Makkai Sándor Ady-könyvének megjelenésekor írt, és főképp azzal az ismeretes paradoxonnal foglalkozik, hogy Ady az első igazán vallásos költő a magyar irodalomban. Négyesy nála szokatlanul patetikus lendülettel kel ki ez ellen a „legképtelenebb pont“ ellen: „Mire való, jaj, mire való a tekintélyt ilyen nyilatkozat nyilvános továbbadásával lejáratni? Ha jó emberünk az, aki ilyet talált írni, hallgassuk el, hogy megírta“. Különben M. püspök nem írhatta le ezt a vádat a magyar költészet ellen, hiszen csak ismeri legalább fővonásaiban a XVI. század protestáns költészetét, Zrinyit, Tompát, Gyulait, Varghát, Kozma Andort. Gyulai állapította meg, hogy „a vezeklő, megigazulásért epedő, vallásos érzésbe olvadó hang... líránknak a középkori katolikus énekektől fogva egyik uralkodó jellemvonása. Mióta veszett ki ennek az emlékezete Kolozsvárott?“. A püspök nem kompromittálhatta magát ilyen rémitő tájéko-

⁸ Irodalmi valutarontás. 4–6. l.

⁹ U. o. 7–8. l.

zatlansággal vagy ferdítéssel vagy ítélethiánnyal.¹⁰ „Hát nem tudtok ti máshonnan szedni babért Adynak, csak más költők homlokáról? És nem riadtok vissza a legnyilvánvalóbb történetmásától sem?” Hasztalan törekvés! Ady egykori szövetségesei így is mindig dilettánsoknak fognak tartani, a klasszikus irodalom híveit ilyen ingatag alapon álló érvelések meg nem győzik. Az ifjúság lelkében pedig „elszakítjátok a fonalat a múlt és jövő közt, gyengítik a jövő alapját... Akaratlanul is azt teszitek, amit a porhintők... Ha Ady-kultuszt akartok csinálni, csináljatok reális Ady-kultuszt. Mutassátok ki Adynak igazi esztétikai értékeit“.¹¹

Ezen a polemikus jellegű gondolatsoron kívül Adyról még egy pozitív megállapítást találunk *A magyar irod. és költ. fejlődésében*: „Adynál a hazai élet is egyik jelentékeny ihletforrás, bár inkább satírikus szellemben.“¹²

Hegedüssel folytatott egy másik hirlapi vitájában olvassunk egy érdekes nyilatkozatot Babits Mihályra vonatkozólag is. A vita, amely egyébként irodalomtörténeti szempontból jelentőset nem tartalmazott, a Pesti Hirlapban folyt le. H. cikkére (*Két rossz spondeus*, 1930. ápr. 13.) felelő levelében (P. H. 1930. ápr. 23.) azt a kijelentést teszi Négyesy, hogy „éppen ő volt az, aki Babits tehetségét már az egyetemen felismerte“, ami nyilván a nevezetes stílusgyakorlatokkal lehetett kapcsolatban.

Ezek Négyesy fontosabb nyilatkozatai huszadik-századi irodalmunkra vonatkozólag. Nem sok az egész, de éppen elég, hogy nagy várakozással nézzünk az elé a nagyobb Ady-tanulmány elé, amelynek tervével régóta foglalkozik, amelynek megjelenését tudomásunk szerint a legközelebbi jövőben várhatjuk.

¹⁰ U. o. 12. l.

¹¹ U. o. 14. l.

¹² U. o. 19. l.